

Wielkie damy nauki

KAZIMIERZ KOCHMAN

Instytut Fizjologii i Żywnienia Zwierząt
im. Jana Kielanowskiego, Jabłonna
Polska Akademia Nauk
k.kochman@ifzz.pan.pl

Prof. Kazimierz Kochman jest neuroendokrynologiem,
pasjonuje się historią nauki

W dobie Oświecenia, kiedy zaczęła się szybko rozwijać myśl naukowa, jedynymi reprezentantami nauki byli mężczyźni. Jednak dwie wielkie damy z kręgu francuskiej arystokracji zapragnęły rozwijać swoje zainteresowania naukowe z tak dużą siłą i energią, że decydenci tamtej epoki nie mogli ich zamiarów ograniczyć i zbagatelizować

Jedną z nich była markiza Émilie du Châtelet, a drugą pani Louise d'Épinay. Pani du Châtelet była wybitną uczoną. Przełożyła na język francuski dzieła naukowe Isaaca Newtona. Przez długi okres była współpracownicą i kompanią Woltera. Pani d'Épinay, przyjaciółka Friedricha Melchiora von Grimma, myślała o pedagogice twórczo i nowocześnie. Krytykowała bardzo stanowczo Jean-Jacquesa Rousseau za jego poglądy jednostronnie faworyzujące mężczyzn, wytyczając inną, logiczną i normalną rolę i pozycję przyszłych matek w rodzinie i społeczeństwie.

Te dwie wybitne osobowości kobiece tamtego okresu, w sensie jak najbardziej pozytywnym, godnym podziwu i szlachetnym, odrzuciły wszystkie ograniczenia, które narzuciło kobietom społeczeństwo. Chciały, aby kobiety miały wszelkie szanse i możliwości pokonywania ograniczających barier i zakazów dla swojej płci. Pani du Châtelet uosabia ambicję osobistego rozwoju intelektualnego, pani d'Épinay natomiast ambicję macierzyńską.

Dzieciństwo na najwyższym piętrze

Gabriela Émilie Le Tonnelier de Breteuil (po zawarciu związku małżeńskiego z markizem Florentem Claude'em du Châtelet w 1725 roku – markiza du Châtelet) urodziła się 17 grudnia 1706 roku w Paryżu i spędziła wczesne radosne dzieciństwo na najwyższym piętrze (przeznaczonym wyłącznie dla dzieci) pałacu w Breteuil, otoczona wielką miłością ojca i czasem zaszczycana obecnością raczej surowej i bardzo zasadniczej matki. Była córką barona Louis Nicolas Le Tonnelier de Breteuil, służącego bezpośrednio królowi

Ludwikowi XIV i mającego dużą władzę. Od wczesnych lat młodości pragnęła rozwijać zainteresowania naukowe i była gotowa wykonać każdy wysiłek, aby jej marzenia i pragnienia zostały urzeczywistnione. W tych dążeniach wspomagali ją rodzice. Zapewniono jej edukację na najwyższym poziomie, jaki był osiągalny w tamtym okresie. Uczyła się intensywnie języków: angielskiego, niemieckiego, włoskiego, łaciny i greki. Korzystała z tego, że rodzice mieli wielki szacunek do spraw duchowych i wykazywali wielką troskę o to, aby dzieci żyły w atmosferze intelektualnej.

Ojciec poznał młodego Woltera w 1714 roku i zaprosił go do Pałacu Tuileries, a rok później do Pałacu Preuilly-sur-Claire. Ta znajomość 10-letniej Émilie przekształciła się wiele lat później w bardzo silną i osobistą więź i przynosiła jej duże wsparcie naukowe. Rodzice, będąc pod wrażeniem jej wielkiej pracowitości, przedwczesnej dojrzałości i miłości do wiedzy, starali się ułatwić jej rozwijanie intelektu. W poznawaniu nic nie było zakazane. Émilie w wieku 17 lat znała już tak dobrze język angielski, że mogła swobodnie czytać dzieła Johna Locke'a. W młodym wieku wykazywała

Muzeum Luwr, reprodukcja - Wikipedia Commons

Émilie du Châtelet była osobą niezależną i dociekliwą, zawsze wyłamywała się spod obowiązujących reguł

Pionierki równouprawnienia kobiet w nauce w XVIII wieku

Chateau de Cirey

Gdy Émilie miała 10 lat, jej ojciec poznał młodego Woltera i zaprosił go do Pałacu Tuileries. Po latach znajomość przekształciła się w silną i osobistą więź

niezwykle zainteresowania matematyką, fizyką i metafizyką. Chłoneła wszystkie dzieła z tego zakresu. Wiele etapów znaczyło drogę, która prowadziła młodą Émilie od radosnej uczennicy o błyskotliwej inteligencji i oryginalnej osobowości, korzystającej ze wszystkich uciech arystokracji, do wielkiej damy nauki, respektowanej i podziwianej przez środowiska uczonych, a przede wszystkim przez fizyków w Europie. Jej największym dokonaniem było ustalenie wzoru na energię kinetyczną.

Niezależna i dociekliwa

Od roku 1733 uczennica Moreau de Maupertuisa (członka Akademii Nauk), a od roku 1735 Alexisa Clairanta, matematyka, związana z Wolterem, Emilia rozpoczęła swój triumfalny marsz na wyżyny nauki w momencie, gdy pokazała wszystkim, że jest osobą niezależną i niezwykle dociekliwą. Zawsze gdy wyłamywała się spod obowiązujących reguł i doświadczała ataków środowiska, zbierała nową energię i ze zdwojoną siłą odpierała wszystkie ataki.

Gdy opuścił ją Moreau de Maupertuis, a Wolter poświęcił się intensywnie własnym zainteresowaniom, kontynuowała prace. Niejednokrotnie przeciwstawiała się swoim mistrzom, gdy uważała, że są w błędzie. Z pełnym uznaniem słuchała tego, co mówili Francesco Algarotti, Dortous de Mairan, a przede wszystkim Moreau de Maupertuis, ale nie zawahała się skrytykować pierwszego, polemizować z drugim oraz potraktować w sposób ironiczny dzieła trzeciego.

W ciągu 5 lat z oświeconej amatorki stała się specjalistką bardzo wysoko cenioną przez uczonych. Polemika bardzo ją stymulowała, dawała jej pozytywne emocje, które były dla niej wartościowsze od uczucia miłości.

Markiza du Châtelet prowadziła intensywne badania, pisała artykuły naukowe, tłumaczyła i polemizowała z uczonymi. W jej dużym dorobku naukowym znalazła się między innymi książka *Institutions de Physique* opublikowana w 1740 roku, w której opisuje nowe prądy i idee w nauce i filozofii oraz publikacja *Discours sur la bonheur* o naturze szczęścia. Ukoronowaniem jej życia i pracy naukowej było tłumaczenie i napisanie objaśnień do dzieła Isaaca Newtona *Principia Mathematica*, których podjęła się w roku 1745. Wielkie dzieło Newtona zostało wcześniej przetłumaczone na łacinę, ale trudno było czytać publikację tak złożoną i abstrakcyjną w języku obcym. Tłumaczenie było więc bardzo ważne i pomocne dla całej francuskiej wspólnoty naukowej.

Ukończony w połogu manuskrypt *Commentaire* (Komentarze) jako zwieńczenie swojego dzieła przekazała drżącymi dłońmi 10 września 1749 roku Wolterowi i poecie Jeanowi François de Saint-Lambertowi, którego dziecko kilka dni wcześniej urodziła. Umarła kilka godzin później. Tłumaczenie i komentarze dzieła Newtona zostały wydrukowane dopiero 10 lat po jej śmierci. Wstępem opatrzył je sam Wolter: *To tłumaczenie, którego w zasadzie powinni dokonać najwięksi uczeni mężczyźni, a inni uczeni mężczyźni powinni się z nim dobrze i głęboko zapoznać, wykonała wspaniale kobieta dla wielkiej chwały swego kraju. (...) Dla kobiety znajomość zwykłej geometrii to już dużo, natomiast Pani Markiza Emilia du Châtelet już na początku swej kariery naukowej zrozumiała, o czym ten wielki człowiek nas uczy.*

W trudnych warunkach

Louise d'Esclavelles miała podobne pragnienie zdobywania wiedzy jak Émilie, podobne zainteresowania i zdolności. Urodziła się 11 marca 1726 roku w rodzinie szlacheckiej i od samego początku była otoczona niezwykłą troską rodziców – bardzo ciepłej i serdecznej matki i sześćdziesięcioletniego ojca. Wzrastała w atmosferze miłości rodziców i otoczenia. Po wczesnej śmierci ojca, barona d'Esclavelles, matka nie mogła dać jej niczego, co mogło być pomocne dla jej rozwoju i zdobywania wiedzy. Została więc powierzona ciotce, z którą szybko popadła w konflikt. Mieszkając u ciotki, Louise korzystała z wiedzy guwernantki, czyniąc bardzo duże postępy w nauce. Zirytowana tym ciotka zabroniła dalszych lekcji.

Louise miała jednak olbrzymią motywację, niezwykłą siłą woli i niezwykłą inteligencją. Zdobywała wiedzę w trudnych warunkach, znosząc upokorzenia, doznając niedostatku, a nawet biedy. W 1745 roku poślubiła swego bliskiego kuzyna La Live d'Épinay. Już jako pani d'Épinay stała się pionierką nowej myśli wychowawczej, dającej kobietom realną szansę na decydowanie o modelu rodziny i ich decydującej roli w rodzinie.

Chateau de Cirey

Markiza du Châtelet manifestowała w sposób bardzo swobodny swoje zainteresowania naukowe i ambicje

Louise była kobietą czułą i wrażliwą. Potrafiła ciekawie mówić i uważnie słuchać. Pisała wspaniale, miała piękny, lekki styl i olbrzymią ekspresję sformułowań. Jej najbardziej popularne i często komentowane publikacje, to: *Pseudo-Mémoires*, *Lettre a la gouvernante de ma fille*, *Lettres*, oraz *Conversations d'Émilie*. Akademia Nauk przeważającą większością głosów uczonych przyznała jej 13 stycznia 1783 roku prestiżową Nagrodę Montyon, za wielkie zasługi dla nauki i społeczeństwa oraz ważne publikacje o dużej sile oddziaływania. Pani Luiza d'Épinay zmarła 15 kwietnia 1783 roku w wieku 57 lat.

Zdobywcynie nieznanych ziem

I markiza du Châtelet, i Louise d'Épinay przeszły etapy, które znaczą życie wielu kobiet, były: żonami, matkami, gospodyniami domowymi, kochankami. Reprezentują pragnienia kobiet i ich dążenie do wiedzy, jednocześnie udowadniając, że choć indywidualizm kobiet był wtedy prawie nie do przyjęcia, to dziedziny uważane powszechnie za wyłącznie męskie powinny być dostępne również dla kobiet.

Pani d'Épinay propagowała obraz matki wszechpotężnej i oddanej rodzinie bez przymusu i zaskoczenia, pracującej z przyjemnością. Głosiła rewolucyjny pogląd o konieczności równego podziału ról i obowiązków w rodzinie. Mówiła oficjalnie i przekonująco o sile i wartościach kobiet, o których mężczyźni rzadko dyskutują, ale czyniła także z macierzyństwa obszar zasadniczej pracy i twórczości dla kobiet. Tym samym dała odpowiedź na pytanie, co w tym układzie powinni robić

Musée d'Art et Histoire de Genève

Louise d'Épinay głosiła rewolucyjny pogląd o konieczności równego podziału ról i obowiązków w rodzinie

mężczyźni – powinni mieć podwójne role. Najważniejsze są praca i rodzina. Pierwszy z tych elementów był stary i znany, drugi całkowicie i zaskakująco nowy. Model kobiety stworzony przez Louise zaczął odnosić coraz większe sukcesy we Francji i obecnie jest uznany za oczywisty. Ale również mężczyznom, którzy w epoce Oświecenia czuli na sobie dużą odpowiedzialność za wychowanie i edukację młodego pokolenia, ta teoria dawała duże poczucie bezpieczeństwa.

Inaczej było w wypadku osobowości i aspiracji markizy du Châtelet, które w tamtych czasach tylko szokowały wszystkich tych, którzy byli przywiązani do modelu kobiety – matki wychowującej swoje dzieci. Émilie manifestowała w sposób bardzo swobodny swoje zainteresowania naukowe i ambicje osobiste, swoją nieodpartą chęć rywalizowania z największymi męskimi umysłami jako sprawę oczywistą, odnosiła w tym działaniu i dążeniach wielkie sukcesy. Uchodziła za typ amazonki, jednakże i ona rodziła dzieci i opiekowała się nimi. Jej postawa i pasja życiowa jeszcze długo były w męskim świecie nie do przyjęcia.

Elisabeth Badinter, autorka biografii obu badaczek, pisze: *Drogie zdobywcynie nieznanych ziem, które do dzisiaj nie zostały jeszcze całkowicie odkryte, Wasze córki pełne wdzięczności nigdy o Was nie zapomną.* ■

Chcesz wiedzieć więcej?

Vaillot A.R. (1978). *Madame du Châtelet*. Paris: Albin Michel.
Badinter E. (1983). *Émilie, Émilie ou l'ambition féminine au XVIIIe siècle*. Paris: Flammarion.